BENCZE KRISZTINA[1]

A gyors eljárás a jó eljárás? A tisztességes büntetőeljárás egyes aspektusai

1. BEVEZETÉS

A tisztességes eljárás alapelvét kitöltő jogosultságok összhangjának problematikája mind elméleti, mind gyakorlati síkon aktuális. 2018. július 1. napján lépett hatályba a 2017. XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: új Be.). A törvény rögtön a preambulum részben számos, a tisztességes eljárás holdudvarához tartozó elvet rögzít. Kutatásom során nem elsődleges cél a hatályos jogszabály vizsgálata, azonban véleményem szerint a jelenleg hatályos kódex, és megalkotásának folyamata hűen világít rá az eljárás során kiemelendő érdekek problematikájára.

Az új Be. koncepciójának megalkotása során jogpolitikai célként fogalmazódott meg a büntetőeljárások eredményesebbé tétele. Az eredményesség sokféleképpen értelmezhető, melyek közül a korábbi szövegjavaslat tükrében a központi elem: a sértettet ért sérelem hatékony orvoslása céljából kiszélesíteni annak a lehetőségét, hogy a terhelt érdekelté legyen téve a hatóságokkal való együttműködésben.[2] Az OBH elnöke is akként fogalmazott, hogy nem ért egyet azzal, hogy a kodifikáció elsődleges célja az eljárási garanciák hatékonyabb érvényesítése lenne. Hangsúlyozta, hogy olyan hatékony, jól alkalmazható eljárási törvényre van szükség, amely a bűncselekmények felderítését, az áldozatok védelmét, a sértetti jogok érvényesítését erősíti. Az új törvény koncepciójának az alappillérei a következő irányelvekkel összegezhetők: „hatékonyság, gyorsaság, egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség".[3] Az eljárás hatékonysága ugyanakkor az egyes eljárásjogi szereplők funkciójának hatékonyabbá tételét is feltételezi, mely azonban nem merülhet ki önmagában abban, hogy a hatóságok bűnösségi feltételezését erősítsék, és az eljárást pusztán felgyorsítsák. A hatályos törvényszöveg

[1] SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató; SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Tanszék, egyetemi tanársegéd. Témavezető: Prof. Dr. Kovács Gábor, SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Tanszék, tanszékvezető, egyetemi tanár.

[2] Bartkó Róbert – Bencze Krisztina: A hatékony védelemhez való jog az új Büntetőeljárási törvény tervezete tükrében, in *Jog – Állam – Politika, Jog-és Politikatudományi* 9. évf.,2017, 25–39. o.

[3] Miskolczi Barna: Az új büntetőeljárás kodifikációs irányelvei, in Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): *Úton a bírói meggyőződés felé. A készülő büntetőeljárási törvény kodifikációja*, 2015, Printart – Press Kft., Debrecen, 30. o.

indokolásában pedig már a következőt olvashatjuk: „Az új Be. alapkoncepciója, hogy a tisztességes eljárás elemeit képező garanciák biztosítása mellett lehetőséget teremtsen az eljárások egyszerűsítésére és gyorsítására."[4] Látható tehát, hogy a törvény alapkoncepciójának kialakítása során, és végső soron a megalkotásakor is szem előtt tartotta a jogalkotó a tisztességes eljárást mint vezérfonalat. Igyekezett azonban ezt összehangolni más jogosultságokkal, érdekekkel is. A fő feladat azonban kétséget kizáróan az egyes érdekek összehangolása. Ez a törekvés jut kifejeződésre az alábbiakban is: „Az előkészítés során azonban egyöntetű és határozott igényként fogalmazódott meg, hogy végre ne csak szólamszerűen, hanem a tényleges alkalmazhatóság igényével jöjjenek létre olyan keretek, melyek között nem egymás rovására érvényesül a tisztességes eljárás és a hatékonyság követelménye."[5] Tetten is érhető ebben a fent megfogalmazott igényben a tisztességes eljárás egyes összetevői között húzódó érdekellentét, azok egymás mellett való konfliktusmentes alkalmazása. A büntetőeljárás több eltérő póluson álló érdekelt részvételével zajló processzus, és mint ilyen konfliktusmentesen kell, kellene érvényre is juttatni az egyes érdekeket. Joggal merül fel tehát a kérdés, a tisztességes eljárás elvének egyes összetevői tudnak-e teljes egészében egymás mellett érvényesülni? Létezik-e a jogok rangsora, mely eligazítást ad a jogalkotónak? A terhelt, a sértett, vagy az állami büntetőigény érvényesítése fontosabb? Létezik tökéletes, koherens, ellentmondásoktól mentes büntető eljárás, ahol minden egyes alapelv a maga egészében tud érvényesülni? Tanulmányomban ezen kérdésekre igyekszem választ adni, kiemelve a tisztességes eljárást biztosító elvek közül az eljárás ésszerű időn belül való befejezésének követelményét.

2. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁS ELVÉNEK EREDETE, ÖSSZETEVŐI

Az emberi jogok regionális szintű szabályozásának első, jelentős lépéseként kell megemlíteni, hogy az Európa Tanács keretében került elfogadásra 1950-ben az Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (EJEE, a továbbiakban: Egyezmény), majd ezt követően számos kiegészítő jegyzőkönyv. Habár az Egyezmény, és az ENSZ keretében elfogadott emberi jogi deklaráció taxatíve számba veszi az emberi jogokat, mégsem adnak eligazítást a jogok rangsorát illetően. Hisz önmagában egy jog rendszerben elfoglalt helyétől általában nem lehet következtetéseket levonni a jog terjedelmét, határait illetően. Sok esetben az adott nyilatkozat egyszerűen megtiltja egy jog korlátozását. Ez a legtöbb esetben azonban nem jelenti a teljes korlátozásmentességet. A klasszikus elméletek éppen arra keresték a választ, hogy melyek lehetnek az emberi szabadság társadalmi, jogi korlátai. Vagyis, hogy milyen határig igazolható az egyén szabadsá-

[4] T/18316. számú törvényjavaslat indokolással – a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról.

[5] Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog,* harmadik, aktualizált kiadás, 2017, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 15. o.

gának korlátozása az állam által, és hol kezdődik a szabadság megengedhetetlen korlátozása.[6] Számos elmélet, több szempontból adta meg a maga válaszát erre a kérdésre. Ezek kifejtése túlmutat ezen cikk keretein, így ezt az aspektust a Strasbourgi Bíróság (a továbbiakban: Bíróság), és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát szemlélve mutatom be. A magyar Alkotmánybíróság az abszolút jogok egyik csoportjának a büntetőjog emberi jogi garanciáit, illetve egyes eljárási követelményeket tekintette.[7] A büntetőjog alkotmányos garanciáira vonatkozó korlátozhatatlansági doktrínát az Alkotmánybíróság kiterjesztette a tisztességes eljáráshoz való jogra.

A fair eljárás egy szuperelv, amely több önálló alapelvből tevődik össze. A nemzetközi dokumentumok és Magyarország Alaptörvénye a megfelelő vagy tisztességes eljáráshoz való jog alá sorolják azokat a garanciákat, amelyeknek az a rendeltetése, hogy a jogok hatósági érvényesítése olyan eljárásban történjék, amely biztosítékot jelent a törvényes és elfogulatlan döntésre.[8] A tisztességes eljárás elvét garanciák sokasága tölti meg, melyek sokszor egy adott állam eljárásjogának alapelveit is képezik. Ezen halmaz következménye, foglalt állást a Bíróság, hogy a tisztességes eljárás követelményének a megsértése nem egy összetevő sérelme esetén következik be, hanem a bíróság összességében vizsgálva az eljárásról tud állást foglalni. Ezt az elvet követi a magyar Alkotmánybíróság is. A tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányi fogalmát és annak elemeit az Alkotmánybíróság alakította, értelmezte. 6/1998. számú határozatában kifejtette, hogy a fair eljárás olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért az eljárás lehet fair egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára „méltánytalan", „igazságtalan", vagy „nem tisztességes".[9] Fontos kiemelni azt is, mindezt a strasbourgi bíróság gyakorlata alapján, hogy az eljárás tisztességes volta semmilyen kapcsolatban nincs a döntés „korrektségével", „igazságosságával". A Bíróságnak nincs hatásköre annak vizsgálatára, hogy a nemzeti bíróságok követtek-e el a konkrét ügyben jogi hibát, ténybeli tévedést. Kizárólag a döntés egyezménykompatibilitását vizsgálja. Más kérdés, hogy rendszerszintű probléma esetén, úgynevezett pilot judgment-ben adhat iránymutatást a nemzeti jogalkotásnak.[10]

A tisztességes eljárás követelményeinek a rendszerét nem lehet azonban elvont módon felsorolni. Sok esetben az eljárás menetének egésze ad választ arra a kérdésre, hogy ennek az elvárásnak megfelel-e. Bírói út igénybevételének joga, törvény által felállított bírósághoz való jog, független és pártatlan bírósághoz való

[6] Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi Jogok,* 2003, Osiris Kiadó, Budapest, 109. o.
[7] 11/1992. (III.5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 83.
[8] Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok, Alkotmánytan III.*, 2008, Osiris Kiadó, Budapest, 118. o.
[9] 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91.
[10] Kádár András Kristóf – Karsai Dániel: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga a gyakorlat számára*, 2013, Novissima Kiadó, Budapest, 213. o.

jog, nyilvános tárgyaláshoz való jog, ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog és jogorvoslathoz való jog képezik a tisztességes eljárás fundamentumait. Bárd Károly nyomán azonban megkülönböztethetjük a tisztességes eljárás összetevőit, szűkebb értelemben is.[11] A szerző az európai egyezmény 6. cikk 3. bekezdésében nevesített jogosítványokat a fairness komponenseinek tekinti.

3. AZ ELJÁRÁS ÉSSZERŰ IDŐN BELÜL VALÓ BEFEJEZÉSÉNEK KÖVETELMÉNYE

Az ésszerű idő követelménye a jogbiztonság, jogállami elvéből vezethető le, amely kettős érdekű. Az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat is erősíti, másrészt természetesen a terhelt érdekét is szolgálja. Bár tegyük hozzá, az eljárás gyors befejezése a terhelt oldaláról nézve szintén kettős olvasatú. A tisztességes eljárás biztosítja a terhelt jogát arra, hogy minél kevesebb ideig álljon kiszolgáltatva büntetőeljárás, és ezáltal a bűnösség gyanúja alatt. Ezzel szemben egyértelmű, hogy a büntetőügy, a gyanú és vád megalapozott, sokszor részletekbe menő alapos kivizsgálása, és ezzel az eljárás esetleges hosszabb volta is érdekében állhat.

3.1. Az ésszerű idő meghatározása

Az Egyezmény a tisztességes eljárás általános követelményeit rögzítő, minden eljárásra irányadó 6. cikk 1. pontjában rögzíti az ésszerű időn belüli tárgyalásra vonatkozó előírást. Az Egyezmény értelmében az ésszerű időtartam mind a letartóztatás idejét, mind az eljárás egészét meghatározza. Ekként a két időtartam eltérhet, és a valóságban el is tér. A bíróság más mércével méri a két tartamot. Jelen cikkben csak a büntetőeljárás egészére érvényes ésszerű időtartamot vizsgálom. Melyek azok a tényezők, amelyek az ésszerű idő vizsgálatánál szerepet játszanak? Első körben kell kiemelni az ügy bonyolultságát. A megítélés során figyelembe kell venni a terhelt eljárást akadályozó magatartását. A vizsgálatnak ki kell térni arra, hogy a hatóságok megfelelően végezték-e a munkájukat, megtettek-e mindent az eljáró állami szervek az eljárás ésszerű időn belüli befejezése érdekében. E körben meg kell említeni azt, hogy nem hivatkozhatnak arra, hogy az eljáró személy hibája, tévedése okozta a késedelmet, sőt olyan körülményekre sem lehet eredményesen hivatkozni, mint az igazságszolgáltatás átszervezéséből adódó, jogszabályváltozásból eredő problémák, az eljáró bíró személyében bekövetkezett változás. Menti ugyanakkor az érintett államot, ha az eljárás elhúzódása nagymértékben az ügy bonyolult voltának, illetve maguknak az ügyfeleknek vagy a jogi képviselőknek tudható be (Lakos v. Hungary judgment of 11 March 2003, no. 51751/99).[12]

---

[11] Bárd Károly: *Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás, A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijogi-dogmatikai értekezés*, 2007, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 143. o.

[12] Grád András – Weller Mónika: *A Strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve*, 2011, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 258. o.

Büntető ügyekben emiatt rendkívül fontos a kezdő időpont megjelölése, ami nem feltétlenül esik egybe a nyomozás elrendelésének időpontjával. Lehetséges, sőt a gyakorlatban a leginkább előforduló eset az, hogy a terhelt csak később szerez tudomást az eljárásról (kutatás, lefoglalás nyomán), és még ehhez képest is, csak egy későbbi időpontban válik gyanúsítottá. Magyarországon az eljárás elhúzódása, különösen, ha az az adott bűncselekmény elévülési idejét meghaladja, vagy ahhoz közeli, enyhítő körülmény. Abban az esetben, ha a bíróság erre a tényre figyelemmel is van, a büntetés időtartamát jelentősen alacsonyabb tartamban határozza meg, mint azt ezen körülmény nélkül tenné, úgy azt a bíróság megfelelő kompenzációnak tekinti. Általános tartam, hogy mit tekint a bíróság már egyezménysértőnek, nincs. Összefoglalásként megállapítható, annak eldöntése, mely szerint az ésszerű határidőt túllépték-e, sok esetben az ügy körülményei és az összes késedelem okának figyelmes vizsgálatától függ, nem pedig egyszerűen a szóban forgó időszak számításba vételétől.[13]

3.2. A Strasbourgi bíróság Magyarországot érintő esetjogának áttekintése

Az Emberi Jogok Európai Bírósága 48322/12. számú Gazsó v. Hungary ügyben hozott vezető ítéletében (ún. pilot judgment) megállapította, hogy a magyar jogrendszer nem biztosít hatékony jogorvoslati lehetőséget az ésszerű időn túli eljárások kezelésére, továbbá nem nyújt megfelelő elégtételt az ilyen eljárások okozta károk esetében. Ezért a jogalkotónak egy éven belül át kell alakítania és az EJEB esetjogával összhangba kell hoznia az ésszerű határidőn belüli elbírálásra vonatkozó jog megsértésével kapcsolatos jogorvoslati rendszert, oly módon, hogy a folyamatban lévő eljárásokat fel kellene gyorsítani, ezzel megelőzni a jogsértést; az utólagos, már elhúzódott eljárások vonatkozásában pedig kártérítést nyújtó jogorvoslatot kell biztosítani. (Az úgynevezett „pilot-eljárás" viszonylag új eljárási forma, melyet tulajdonképpen az hívott életre, hogy a Bíróság óriási munkaterhének jelentős részét olyan ügyek teszik ki, amelyek rendszerszintű problémából fakadnak. Erre próbál választ adni a pilot-eljárás, amelynek újdonsága, hogy nem csak az adott ügy egyedi kérelmezője tekintetében nyújt elégtételt, hanem szélesebb körben, az alapul fekvő probléma megoldására törekszik.[14])

A Bíróság már korábban is jelezte az elhúzódó eljárások okozta problémákat (Mr T.K. an Mrs T.K. v. Hungary no. 26209/95; Bartha v. Hungary no. 33486/07). Jelezte, hogy az ésszerű idő betartásának elmulasztása miatt kerül Magyarország a legtöbb esetben elmarasztalásra. Az OBH ezek hatására először igazgatási körben igyekezett az eljárások elhúzódását meggátolni. A felületi kezelésnél azonban több kellett. Nyilván nem kizárólag a bíróság felhívása vezetett oda, de

[13] Szabó Győző – Nagy Gábor (szerk.): *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseihez kapcsolódó strasbourgi esetjogról*, 1999, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 112. o.
[14] Kádár – Karsai: i. m. 123–124. o.

mindenképp szerepet játszott abban, hogy a jogalkotás körében megfogalmazódott a büntető eljárási törvény teljes revíziója. A Bíróság iránymutatása világos volt, fel kell gyorsítani az eljárásokat, és a már elhúzódott eljárások tekintetében, és a jövőre nézve is, ki kell alakítani egy kártérítési rendszert.

4. AZ ÉSSZERŰ IDŐ KÖVETELMÉNYÉNEK ÁTÜLTETÉSE AZ ÚJ BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOGI KÓDEXBE

A probléma tehát nem volt új keletű. A hatályos szabályozásból jól látszik, hogy számos olyan új rendelkezés született, ami az eljárás gyorsítását szolgálja. Több esetben azonban a gyorsítás egyes érdekek csorbulását is okozta. Épp a már említett egyensúly borult fel, amikor az eljárás ésszerű időn belüli befejezését csak az állami igényérvényesítés oldaláról tekintették követendőnek. Az állam alapvető érdeke természetesen, elkerülve ezzel egyrészt a strasbourgi marasztalást, hogy az eljárások minél előbb befejeződjenek. Az esetleges szankció minél előbb kiszabásra kerüljön, így a társadalmi igazolhatósága is nagyobb legyen az ítéletnek. Egy másik szempontból nézve azonban a terhelt érdeke is lehet a gyorsabb eljárás befejezés. Nem kívánatos eset, hogy az eljárásban résztvevő személy hosszú ideig álljon büntető eljárás alatt. Véleményem szerint azonban az eljárás gyorsításával terhelt jogok is sérülhetnek, és sérültek is. A terheltet megillető jogok között felborulhat az egyensúly, és eltolódhat a gyorsaság irányába. Mint azt több szerző is kiemeli, az eljárás gyorsított lefolytatását szolgáló megoldások jó szolgálatot tehetnek az ügy ésszerű időn belüli lezárása érdekében. Azonban ennek veszélyei is vannak: más eljárási garanciák feláldozása alkotmánysértés és egyezménysértés megállapításához is vezethet.[15] Nem Magyarország volt az egyetlen tehát, akinek az eljárások elhúzódása miatt át kellett alakítani az eljárását. Több ország (pl. Németország, Olaszország, Görögország, Bulgária) tett már lépéseket egy-egy őket érintő pilot judgment alapján akként, hogy fix összegű kártérítést állapítottak meg az eljárások elhúzódása esetére. 1957-től 2017-ig terjedő időszakban pedig egyenesen az a kép rajzolódik ki, hogy Magyarország a 3. legtöbbet elmarasztalt állam az ésszerű idő követelményének megsértése miatt. Emiatt véleményem szerint indokolt lett volna egy külön eljárási rend kialakítása arra az esetre, ha az eljárás elhúzódik. Az új büntetőeljárási törvény hatálybalépésével ez azonban elmaradt. Azokban az ügyekben, amiket nem lehet konszenzuális úton lezárni, álláspontom szerint még most is ugyanúgy fennáll a veszély, hogy ésszerűtlen ideig elhúzódjanak. Megmaradt tehát az elhúzódó eljárások jogrendszeren belüli orvoslásának problémája. Illetve fellépett egy, az eljárás gyorsítása miatt bekövetkezett jogcsorbulás esete is. A jogalkotó ugyan az ésszerű időn belül való befejezés érdekében komoly lépéseket tett a szakértői kirendelés reformálásá-

[15] Halmai – Tóth: i. m. 714. o.

val, de talán annál is komolyabb sebet ejtett a fegyverek egyenlőségének elvén, amely szintén a tisztességes eljárás összetevője.[16]

5. ÖSSZEGZÉS

A tisztességes eljárás összetevői közötti összhang törékeny. Bármelyik elemét erősíti a jogalkotó, kénytelen egy másik garanciából lefaragni. Azt, hogy mi alapján tolja el a hangsúlyt, teljes egészében azon múlik, hogy a büntetőeljárás kinek az érdekét helyezi előtérbe. A kérdés már csak az maradt, hogy ez az eltolódás, a sértetti jogok hatékony biztosítása az állami igényérvényesítés előtérbe helyezésével Magyarország esetén még a tisztességes eljárás határain belül marad, vagy olyan mérvű a terhelti jogok sérelme, hogy az már nem egyeztethető össze az Egyezménnyel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bárd Károly: *Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijogi-dogmatikai értekezés*, 2007, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest.
- Bartkó Róbert – Bencze Krisztina: A hatékony védelemhez való jog az új Büntetőeljárási törvény tervezete tükrében, in *Jog – Állam – Politika*, 2017, 9. évf., 25–39. o.
- Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog, harmadik aktualizált kiadás*, 2017, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Grád András – Weller Mónika: *A Strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve*, 2011, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi Jogok,* 2003, Osiris Kiadó, Budapest.
- Kádár András Kristóf – Karsai Dániel: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga a gyakorlat számára*, 2013, Novissima Kiadó, Budapest.
- Miskolczi Barna: Az új büntetőeljárás kodifikációs irányelvei, in Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): *Úton a bírói meggyőződés felé. A készülő büntetőeljárási törvény kodifikációja*, 2015, Printart – Press Kft., Debrecen.
- Nogel Mónika: *Az igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljárásban*, 2018, doktori értekezés, PTE ÁJK.
- Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok, Alkotmánytan III.*, 2008, Osiris Kiadó, Budapest.
- Szabó Győző – Nagy Gábor (szerk.): *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseihez kapcsolódó strasbourgi esetjogról*, 1999, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest.

[16] Nogel Mónika: *Az igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljárásban*, 2018, doktori értekezés, PTE ÁJK, 43. o.